

Justyna Kolenda*, Krystian Chrzan**

Wczesnośredniowieczna osada na stanowisku 3 w Sadkowie, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Badania na trasie budowy autostrady A-4 w latach 2005-2009

Abstract

Kolenda J., Chrzan K. 2012. The early medieval settlement at the site 3 in Sadków, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Research on the A-4 motorway construction route in 2005-2009. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 281-301.

The article presents preliminary results of research on the early medieval settlement at the Sadków site 3 (AZP 81-26/14) in the Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. The remains of the early medieval building development occurred in the entire area covered by excavation works, but their essential part was concentrated in the western part of the examined area. In functional respect, residential & storage buildings, wells and food production buildings were separated here. The 3 uncovered wells were dated dendrochronologically at the following years: ca 670 AD, after 678 AD and after 731 AD, as dates of felling of trees used for their construction. The largest group of historic materials obtained at the Sadków site 3 is formed by ceramic vessels – over 5,200 fragments that were assigned to 7 stylistic & technical groups. The most important artefacts dating back to the Early Middle Ages that were discovered during the examination of the settlement concerned are farming tools, whose deposit was uncovered within the area of the pit 426. Equally valuable from the scientific viewpoint are 2 bone combs found in pits 1934 and 1526 and fragments of a pan scales from the object no. 1849. The time of functioning of the early medieval settlement at the site 3 in Sadków was determined as the period from ca 670 AD till the 1st half of the 13th century, with a break lasting probably from the 4th quarter of the 9th century to the end of the 10th century.

Keywords: Early Middle Ages – open settlement, wells, early medieval ceramics, merchants' utensils, farming tools

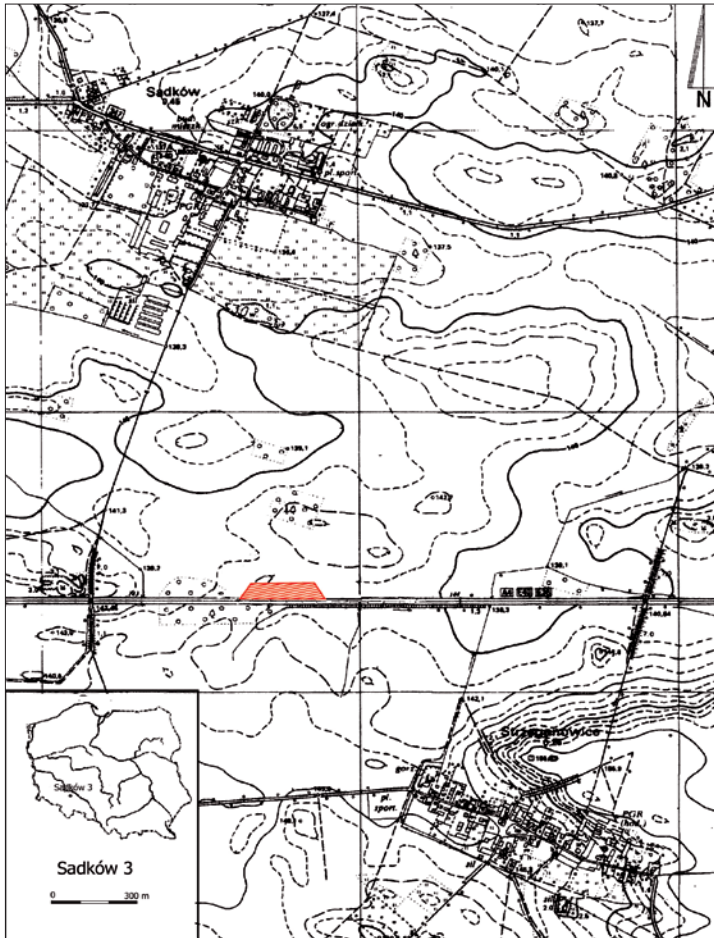
Wielokulturowe stanowisko 3 w Sadkowie (AZP 81-26/14) usytuowane jest na południowy zachód od Wrocławia, w gminie Kąty Wrocławskie. Precyzując jego lokalizację, można stwierdzić, że leży około 3 km na południowy wschód od zabudowań wsi Sadków i około 1,5 km na północny zachód od wsi Strzegawice (Ryc. 1). Ratownicze badania wykopaliskowe tego obszaru były prowadzone w 2003 roku oraz w latach 2005-2006 i 2008-2009 przez Zespół Archeologicznych Badań Ratowniczych istniejący przy Ośrodku Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza (dawny Oddział Wrocław) Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Prace finansowała Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad. Umożliwiły one rozpoznanie pozostałości osadnictwa pradziejowego oraz wczesnośredniowiecznego na powierzchni 379 arów, na których łącznie odsłonięto

3098 obiektów (patrz ryc. 2 w artykule M. Marciniak i A. Stanisławskiego w niniejszym tomie).

Pod względem fizjograficznym stanowisko to leży w obrębie mezoregionu zwanego Niziną Śląską. W zależności od dalszych podziałów, część badaczy za W. Walczakiem określa ten obszar jako Równinę Wrocławską (Walczak 1970, 393; tabl. V), natomiast inni akceptują podział wprowadzony do literatury przez J. Kondrackiego, według którego jest to Równina Kącka (Kondracki 1998, 173). Jej rzeźba ma genetyczne związki ze zlodowaceniem Odry, którego bezpośrednią konsekwencją jest obecność w obrębie podłoża opisywanego stanowiska glin i bruku morenowego. Zabudowania osady zostały usytuowane na południowym stoku niewielkiego wzniesienia o układzie zachodni północny zachód-wschodni południowy wschód, długości 400 m, szerokości 200 m i maksymalnej wysokości ok. 144 m

* Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław, e-mail: jko@arch.pan.wroc.pl

** Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław, e-mail: kch@arch.pan.wroc.pl

Ryc. 1. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Położenie stanowiska

Fig. 1. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Location of the site

n.p.m. (Ryc. 1). Od południa osadę otaczał bezimienny ciek o równoleżnikowym przepływie, stanowiący lewy dopływ większego, również bezimiennego strumienia, będącego lewobrzeżnym dopływem Ślęzy (Sadowski 2009). Szczegółowe omówienie lokalizacji stanowiska, warunków fizjograficznych i etapów prac badawczych znajdzie Czytelnik w artykule M. Marciniak i A. Stanisławskiego zamieszczonym w niniejszym tomie.

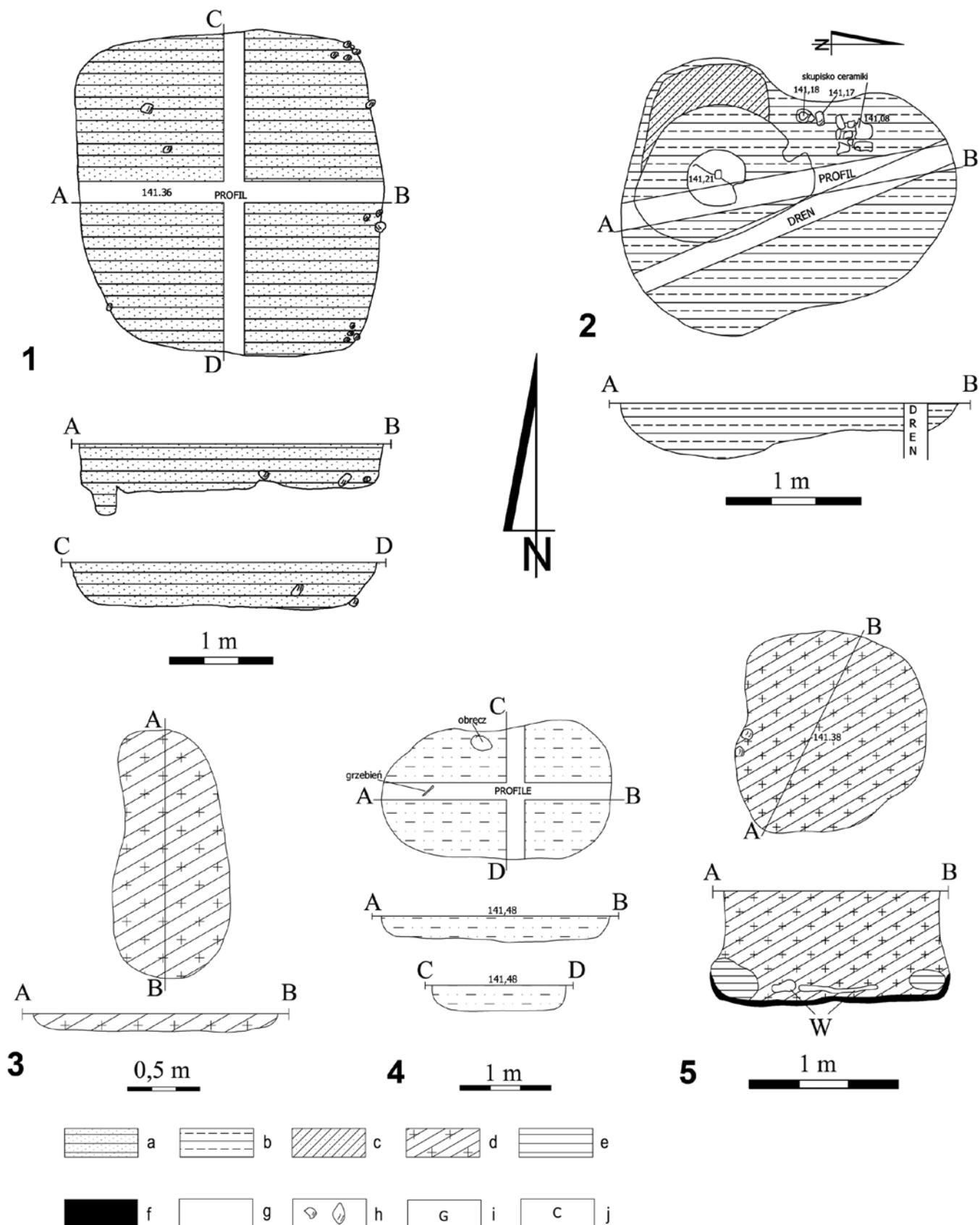
Pozostałości zabudowy osady datowane na wczesne średniowiecze wystąpiły z różną intensywnością na całym obszarze objętym pracami wykopaliskowymi, jednak zasadnicza ich część koncentrowała się w zachodniej partii rozpoznanego stanowiska. Materiał zabytkowy przynależny do tego przedziału czasowego wystąpił w 130 obiektach, samodzielnie lub razem z zabytkami o innej chronologii. Dla rekonstrukcji poszczególnych etapów osadnictwa w Sadkowie największy walor poznawczy posiadają obiekty zawierające wyłącznie materiał o wczesnośredniowiecznej metryce oraz te, w których dominowała tak datowana ceramika. Niewielką wartość źródłową dla odtworzenia

dziejów osady w wymienionym powyżej odcinku czasowym miała grupa jam, w których przeważały artefakty z innych epok, a obecny tam materiał wczesnośredniowieczny uznano za zalegający w obrębie jednostek stratygraficznych o starszej chronologii. Łączna liczba obiektów zaliczonych do tych dwóch pierwszych typów wynosiła 100.

Analiza funkcjonalna odsłoniętych pozostałości zabudowy pozwoliła na wyróżnienie obiektów mieszkalno-gospodarczych, związanych z przetwórstwem pożywienia (paleniska i piece), jam magazynowych, studni i pieca wapienniczego. Tak jak w przypadku większości osad otwartych usytuowanych na terenach wykorzystywanych rolniczo w okresie nowożytnym, tak również w Sadkowie liczną grupę, ponad 50% wszystkich obiektów, stanowiły jamy o nieokreślonej funkcji.

Odsłonięte ślady budynków mieszkalnych i gospodarczych należą do typu budownictwa naziemnego i zagłębionego w podłoże. Całość materiału charakteryzuje się brakiem zachowanych elementów konstrukcji drewnianych i tylko w nielicznych obiektach odsłonięto poziomy użytkowe. Pozostałości budowli były czytelne na poziomie calca w postaci owali, wydłużonych owali, czworokątów o zaokrąglonych narożach lub w formie nieregularnej. Miąższość warstw będących relikami naziemnych budynków wynosiła zaledwie kilkanaście centymetrów i wahała się w przedziale od 0,1 do 0,2 m, spągowe partie najgłębszych obiektów wziemnych zalegały na poziomie 1,2 m (głębokość mierzona od ich stropu). Przykładem tego ostatniego typu budownictwa jest jama 777 o funkcji mieszkalno-gospodarczej (Ryc. 2:1). Jej zarys na powierzchni calca był czytelny w postaci kwadratu o zaokrąglonych narożach, natomiast w przekroju pionowym zbliżony do regularnej niecki. Powierzchnia obiektu wynosiła 8,88 m², a głębokość 0,44 m. Za pozostałość elementu konstrukcji dachowania budynku uznano dołek posłupowy o średnicy 0,2 m i głębokości 0,67 m, usytuowany we wnętrzu jamy tuż przy zachodniej ścianie. W wypełniku obiektu nie zarejestrowano śladów paleniska. Jediną przesłanką sugerującą obecność urządzenia grzewczego są węgle drzewne, zalegające wraz z polepą w obrębie brunatnej próchnicy przemieszanej z żółtym piaskiem. Z jamy tej pozyskano 21 fragmentów ceramiki i 10 kości.

Do typu obiektów gospodarczych zaliczono jamę 1935. W rzucie poziomym rysowała się jako lekko gruszkowate zaciemnienie, dłuższą osią zorientowane z północy na południe, którego wymiary wynosiły 2,5 × 2 m, a głębokość 0,42 m. W przekroju obiekt posiadał nieckowaty kształt o nierównym poziomie spągu. Na głębokości 0,2 m wypłyceniu uległa północna część jamy, tym

Ryc. 2. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Obiekty o wczesnośredniowiecznej chronologii: (1) obiekt 777; (2) obiekt 1935; (3) obiekt 779; (4) obiekt 1934; (5) obiekt 780; (a) brunatna próchnica przemieszana z piaskiem; (b) czarnoszara próchnica; (c) popiół; (d) czarna próchnica przemieszana ze spalenizną; (e) brunatna próchnica; (f) warstwa spalenizny; (g) wapno; (h) kamienie; (i) glina; (j) ceramika

Fig. 2. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Objects with an early medieval chronology: (1) object 777; (2) object 1935; (3) object 779; (4) object 1934; (5) object 780; (a) brown humus mixed with sand; (b) dark grey humus; (c) ash; (d) black humus mixed with burnt material; (e) brown humus; (f) layer of burnt material; (g) lime; (h) stones; (i) clay; (j) ceramics

samym jej zasięg zmniejszył się do wielkości $1 \times 1,3$ m. Zasadniczą część wypełniska obiektu stanowiła czarno-szara próchnica. W jego południowo-zachodniej partii, pomiędzy zachodnią krawędzią a centralną częścią, na długości 0,3 m zalegała warstwa popiołu. Od strony wschodniej zasięg popiołu ograniczał kamień żarnowy, o wymiarach 38×42 cm i średnicy otworu około 5-6 cm (Ryc. 2:2). Z wypełniska wyeksplorowano 146 ułamków ceramiki, 29 kości i narzędzie kościane.

Na stanowisku Sadków 3 stosunkowo liczną grupę stanowiły pozostałości palenisk. Taką funkcję przypisano jamie 779, czytelnej na poziomie calca w postaci wydłużonego, nieregularnego owalu o wymiarach 1,66 m na osi północ-południe i 1 m na linii zachód-wschód. W przekroju pionowym miała kształt nieckowaty, a jej miąższość wynosiła 0,12 m. Wewnątrz obiektu zalegała czarna próchnica przemieszana ze spalenizną i licznymi fragmentami polepy, zawierająca 2 fragmenty ceramiki (Ryc. 2:3).

W trakcie eksploracji pozostałości zabudowań osady w Sadkowie odsłonięto 3 studnie, datowane na omawiany tutaj przedział chronologiczny, są to obiekty 1421, 1422 i 2555. Na szczególną uwagę zasługują te oznaczone numerami 1421 i 1422. Ich cechy wspólne to: surowiec wykorzystany do budowy cembrowiny (drewno dębu), konstrukcja cembrowiny oraz identyczna głębokość, wynosząca 2,46 m. Oba urządzenia były oddalone od siebie o około 10 m. Relikty pierwszej studni (Ryc. 3) zarysowały się na powierzchni calca (140,82 m n.p.m.) w formie zbliżonej do owalu, o maksymalnych wymiarach około $2,6 \times 2,46$ m ($6,39$ m²). W górnej partii, na odcinku około 1 m, wkop pod cembrowinę miał przekrój w formie nieregularnego trapezu, który poniżej przyjął kształt prostokątnego szybu. W zasypisku stropowej partii obiektu zarejestrowano 2 warstwy: brunatną próchnicę wypełniającą centralną część jamy oraz brunatną próchnicę przemieszaną z jasnożółtą, spieczoną gliną, zalegającą w stropie i przy krawędzi wypełniska. Pozostałości czworokątnej, dębowej cembrowiny odsłonięto na głębokości ok. 1,20-1,30 m od stropu obiektu. W jej skład wchodziły 4 słupy, umieszczone w narożach. Zachowana wysokość słupów wynosiła od 1 do 1,2 m, natomiast szerokość ok. 0,1-0,12 m. W każdym z nich wykonano 2 pionowe wyźłobienia – pazy o szerokości od 0,02 do 0,04 m, zlokalizowane na 2 bokach. Przestrzeń między słupami wypełniały dranice o nierównej długości: północna – 0,67 m, południowa – 0,7 m oraz wschodnia i zachodnia – po 0,56 m. Światło cembrowiny wynosiło 0,76 m na osi wschód-zachód i 0,7 m na linii północ-południe. Materiał zabytkowy stanowiły fragmenty ceramiki, w tym jedno prawie całe

naczynie zalegające na dnie studni (Ryc. 3:2). Jego pozycja stratygraficzna pozwala domniemywać, że służyło ono do czerpania wody. Z pobranej próbki drewna uzyskano datę wskazującą na ścięcie drzewa wykorzystanego do budowy studni około roku 670 AD (Krapiec 2010). Przeprowadzone analizy dendrochronologiczne sąsiedniej studni oznaczonej numerem 1422 wskazują, że surowiec, z którego zbudowano cembrowinę pozyskano po roku 678 AD (Krapiec 2010).

Odmienne rozwiązanie konstrukcyjne zastosowano w przypadku studni 2555 (Ryc. 4). Wkop pod cembrowinę odsłonięto na powierzchni calca (140,05 m n.p.m.) w formie regularnego, kolistego zaciemnienia o średnicy 1,76 m. Przekrój pionowy obiektu, lekko nieregularny, nieznacznie zwężał się ku dołowi. Półkolistego dna zarejestrowano na głębokości 2,16 m od stropu jamy. Pozostałości dębowej cembrowiny odsłonięto w szarej, zapiaszczonej próchnicy na głębokości 1,2 m. Zachowały się tylko 3 dolne wieńce drewna, których całkowita wysokość wynosiła 0,56 m. Drewniana konstrukcja w części górnej była nadpalona, co sugeruje, że kres jej istnienia był związany z pożarem. Cembrowina o kształcie lekko nieregularnego kwadratu, o wewnętrznych wymiarach 0,86 m (północny wschód-południowy zachód) \times 0,84 m (zachodnia północ-wschodnie południe), została wykonana na zakładkę. Dranice o długości 0,7-0,8 m, szerokości około 0,26 m i grubości 0,04 m ściśle przylegały do siebie, 2 od strony północnego zachodu i północnego wschodu oraz 3 od południowego wschodu i południowego zachodu. Każdy narożnik został od zewnątrz wzmocniony drewnianym „kątownikiem” ze specjalnie wykonaną profilacją obejmującą dranice. Kątowniki pełniły funkcję wzmacniającą i zapobiegającą rozsuwaniu się dranic, które mogło spowodować całkowitą deformację cembrowiny. Jako dodatkowy element wzmacniający i stabilizujący całą konstrukcję zastosowano czworokątne w przekroju kołki, które wbito wewnątrz każdego narożnika. Dębową cembrowinę studni wykonano z drewna ściętego po roku 731 AD (Krapiec 2010).

Urządzenia określane ogólnym mianem produkcyjnych nie są często odslaniane w obrębie pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Podobna sytuacja zaistniała w przypadku analizowanego stanowiska. W Sadkowie 3 zarejestrowano tylko 1 obiekt, który na podstawie zastosowanej konstrukcji i struktury wypełniska określono jako piec do wypału wapna (obiekt 780; Ryc. 2:5). Znajdował się w północno-zachodniej partii badanego terenu. Na poziomie stropu calca zarysował się w postaci nieregularnego owalu o wymiarach 1,44 m na osi południowy zachód-północny wschód i 1,2 m na

linii wschodnie południe-zachodnia północ (powierzchnia 1,72 m²), w przekroju posiadał pionowe ściany lekko zaokrąglone w miejscu przejścia w płaskie dno. Jego maksymalna głębokość wynosiła 0,74 m, a wypełnisko stanowiła czarna próchnica przemieszana ze spalenizną, zawierającą liczne fragmenty węgli drzewnych i polepy, będącej prawdopodobnie pozostałością zawalonej kopuły pieca. W spągu i częściowo w obrębie ścian bocznych jamy zarejestrowano poziom użytkowy pieca w postaci warstwy spalenizny o miąższości 0,04 m. Ten nieckowaty układ spalenizny spowodował, że jej strop zalegał na zróżnicowanym poziomie: przy ściankach bocznych na głębokości 0,5 m, natomiast w partii środkowej, znacznie niżej, na poziomie około 0,7 m. Istotnym elementem wypełniska była warstwa wapna o długości 0,9 m i maksymalnej miąższości 0,06 m, która zalegała w części centralnej pieca nad spalenizną, na głębokości 0,6 m. W obiekcie odkryto 123 fragmenty ceramiki, 14 kości i polepę.

Najliczniejszym materiałem zabytkowym o wczesnośredniowiecznej metryce pozyskanym na stanowisku 3 w Sdkowie są ułamki naczyń. Na całość zespołu ceramicznego składa się ponad 5200 fragmentów naczyń, z czego ok. 70% pochodzi z obiektów. Charakterystyczną cechą całości zbioru jest wysoki stopień rozdrobnienia materiału zabytkowego. Około 85% ułamków reprezentuje III kategorię wielkościową według A. Buko (1979, 192n, ryc. 3), 10% – II, a tylko 5% można zaliczyć do najcenniejszej pod względem przydatności analitycznej kategorii I. Na podstawie oglądu ceramiki pochodzącej ze zwartych zespołów wydzielono 7 grup techno-stylistycznych.

I. Naczynia odznaczające się najbardziej archaicznymi cechami (Ryc. 5). Są to nieornamentowane, słabo profilowane, stosunkowo niewielkie pojemniki, pozbawione śladów obtaczania. Masy garncarskie, z jakich ulepiono naczynia zaliczane do niniejszej grupy, schudzano przede wszystkim grubo- (średnica ziaren od 1,5 do 2,4 mm) oraz średnioziarnistym tłuczniem (ziarna o średnicy od 1 do 1,4 mm). Płaskie dna pozbawione są odcisków osi koła garncarskiego. Nieregularne powierzchnie naczyń wygładzone zostały pionowymi bądź ukośnymi ruchami ręki. Krótkie, słabo profilowane wylewy posiadają charakterystyczne ścienienie w postaci zagniecionej krawędzi. Dominujące barwy powierzchni czerepów to różne odcienie koloru jasnobrażowego

Ryc. 3. Sdków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia oznaczona jako obiekt 1421: (1) obiekt w trakcie eksploracji; (2) przekrój pionowy obiektu z zaznaczonym miejscem odkrycia naczynia widocznego na miniaturze (fot. A. Stanisławski)

Fig. 3. Sdków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. The well is marked as the object 1421: (1) object under exploration; (2) vertical section of the object with the marked place of discovery of the vessel visible in the miniature (photo by A. Stanisławski)

oraz ceglatego. Fragmenty naczyń opisywanej grupy są stosunkowo kruche, co świadczyć może o niskiej temperaturze, w jakiej je wypalono.

II. Naczynia pod względem formalnym nawiązujące do I grupy, będące jednakże produktami ulepszonych warsztatów garncarskich, w których powszechne zastosowanie zyskało koło garncarskie (Ryc. 6). Zmianie ulega granulacja dominującej domieszki schudzającej – przeważają ziarna o średniej grubości (od 1 do 1,4 mm). Są to pojemniki częściowo obtaczane, u których poziome ciągi garncarskie pokrywają najczęściej wylew i szyjkę, a w niektórych przypadkach dochodzą do

Ryc. 4. Sdków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia oznaczona jako obiekt 2555: (1) obiekt w trakcie eksploracji; (2) zbliżenie na elementy konstrukcyjne studni (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 4. Sdków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. The well marked as the object 2555: (1) object under exploration; (2) close-up of structural elements of the well (photo by P. Kaźmierczak)

załomu brzuśca. Dolne partie naczyń były wygładzane pionowymi bądź ukośnymi ruchami ręki. W zespołach omawianej grupy wystąpiły pojedyncze ułamki posiadające ornament linii falistej wykonany narzędziem o wielodzielnej części pracującej (tzw. grzebykiem garncarskim). Podstawowym komponentem ceramiki grupy II są jednakże pojemniki niezdobione. Powierzchnie naczyń mają najczęściej barwę brązowoszarą lub ciemnoszarą. Wypał opisywanych pojemników przeprowadzono w wyższej temperaturze niż naczyń grupy I, o czym świadczyć może większa względna twardość ich czerepów.

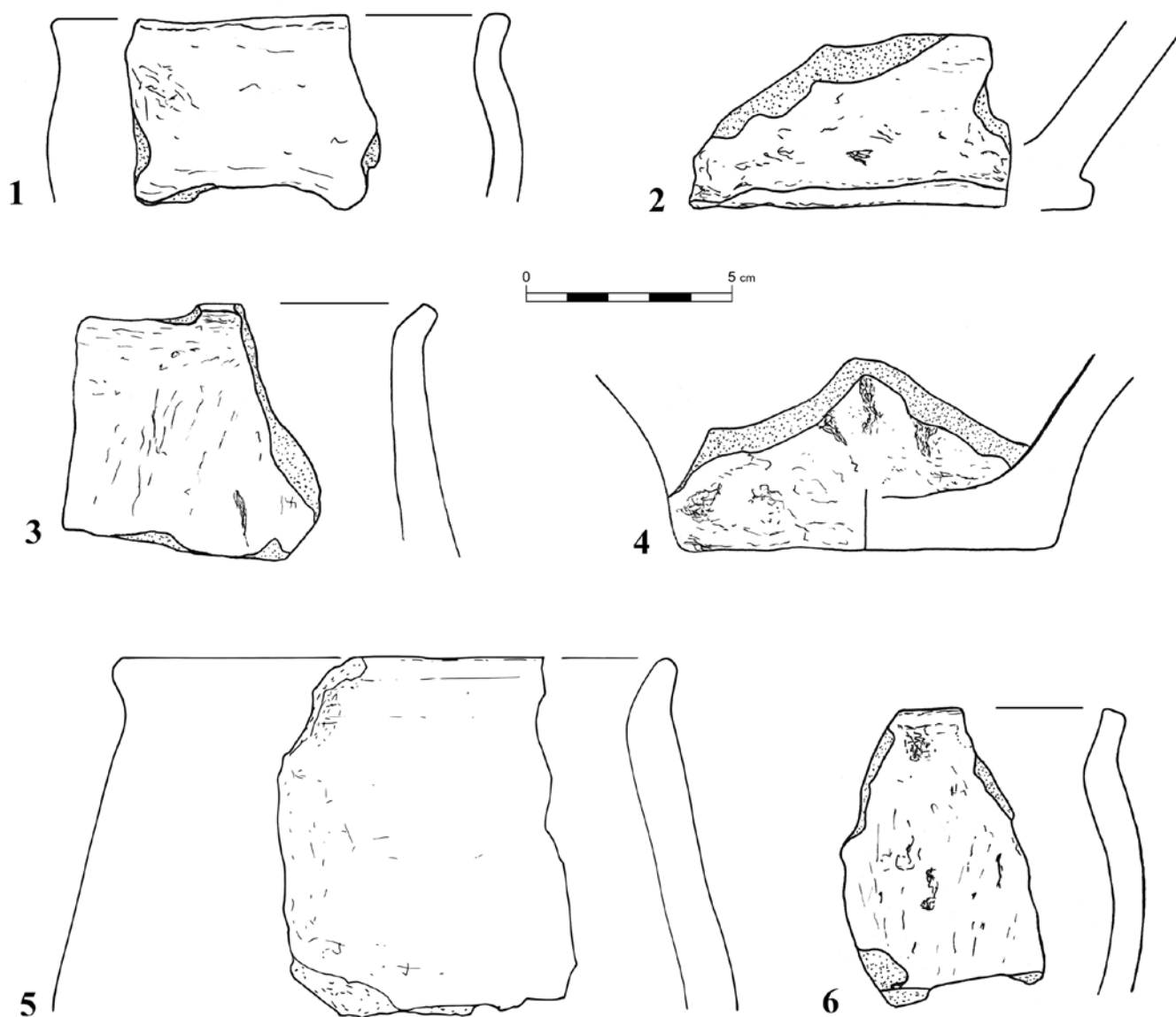
III. Wczesne naczynia całkowicie obtaczane, zaliczane do tzw. ceramiki wczesnopolskiej (jej pełna charakterystyka: Buko 1990; Ryc. 7). Zasadniczo brak na opisywanym stanowisku przykładów naczyń tzw. przejściowych (poza pojedynczymi przykładami form z ograniczonym obtaczaniem), związanych z etapem wdrażania nowych rozwiązań warsztatowych na

gruncie tradycyjnego garncarstwa okresu plemiennego. Pojemniki III grupy, poza wspomnianym całkowitym obtaczaniem, charakteryzują się przede wszystkim formą (wkłóśłodenne naczynia esowate z często rozbudowanym profilem) oraz ornamentyką (bogate zdobnictwo oparte na wątku spiralnego żłóbka pokrywającym znaczną powierzchnię zewnętrzną naczynia, występującym samodzielnie bądź w połączeniu z wieńczącym go fryzem). Poza dominującym garnkiem bezuchym wyróżnić można charakterystyczną dla wczesnego garncarstwa polskiego formę z cylindryczną szyjką (Ryc. 7:1). Cechami diagnostycznymi opisywanej grupy są: dominacja w zespole naczyń domieszki średnioziarnistej, widoczne na powierzchni wewnętrznej ślady obtaczania twar-

dym narzędziem, dominacja słabo profilowanych wylewów grupy B według P. Rzeźnika (1995, 87n, ryc. 29), obecność form charakteryzujących się zbliżonym do dwustożkowatego załomem brzuśca, naczynia z ornamentem strefowym oraz pojemniki z motywami zdobniczymi umieszczonymi na szyjce lub w przewężeniu pod wylewem (por. Paternoga, Rzeźnik 2004, 145).

IV. Naczynia reprezentujące rozwinięte garncarstwo wczesnopolskie (Ryc. 8). Poza cechami typowymi dla ceramiki wczesnopolskiej, charakteryzują się dominacją domieszki drobnoziarnistego tłuczni (grubość ziaren domieszki od 0,5 mm do 0,9 mm), rzadziej piasku oraz znacznym udziałem domieszki pylistej. Wyznacznikiem tej grupy jest brak w zespołach cech archaicznych (opisanych wcześniej jako wyznaczniki grupy III) oraz elementów progresywnych, takich jak puchary.

V. Naczynia reprezentujące ostatnie fazy typowego garncarstwa wczesnopolskiego (Ryc. 9). Charakterystycznym komponentem tej grupy są puchary odmian

Ryc. 5. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki I grupy techno-stylistycznej: (1) obiekt 2334; (2-5) obiekt 1456a; (6) obiekt 1526 (rys. K. Świątek)

Fig. 5. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the 1st techno-stylistic group: (1) object 2334; (2-5) object 1456a; (6) object 1526 (drawing by K. Świątek)

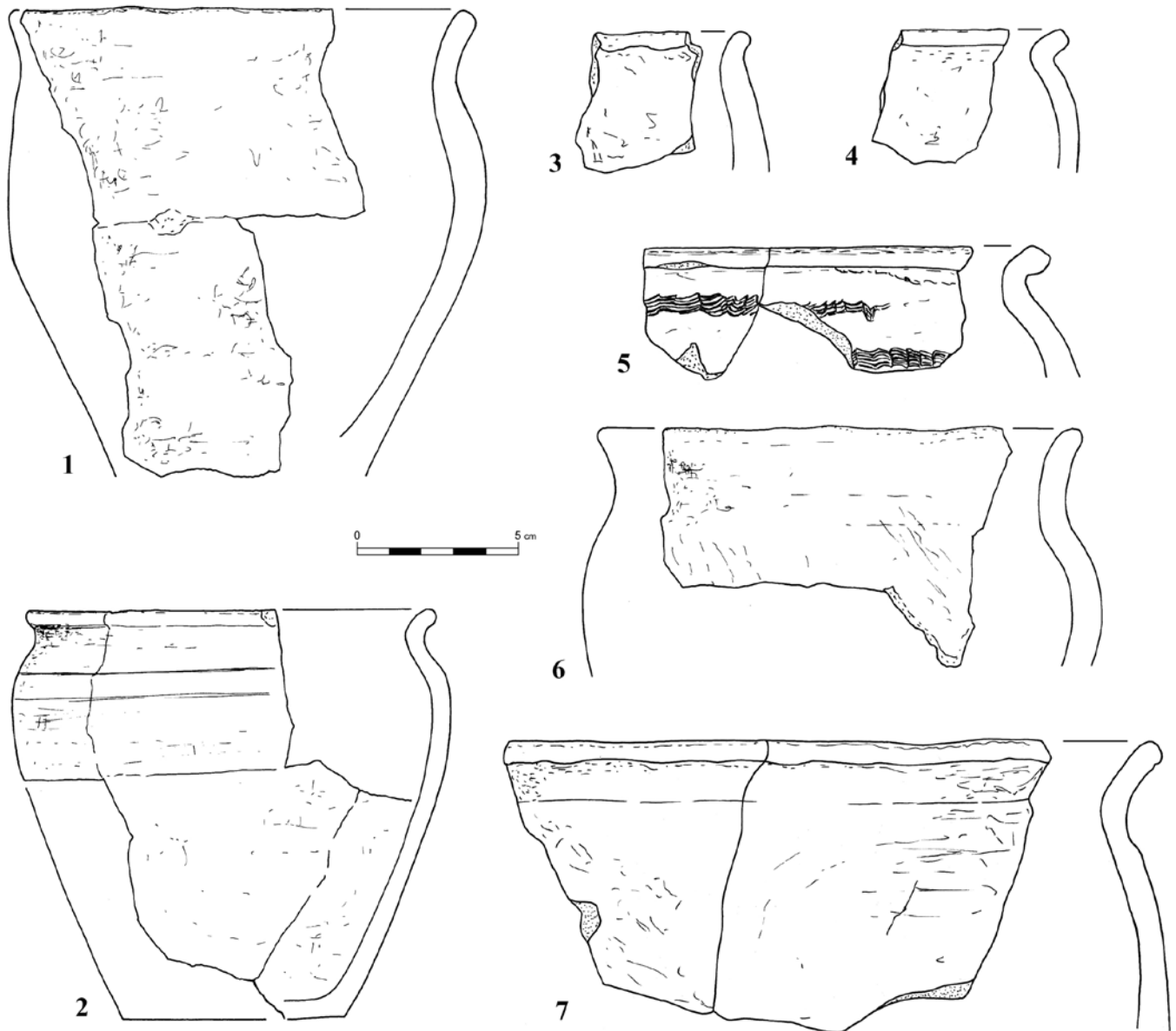
1/4 według Kaźmierczyka (1970, 293-297) oraz obecność naczyń płaskodennych. Puchary nie są jednakże licznie reprezentowane w zespołach, gdzie nadal podstawowym typem naczynia jest garnek bezuchy o cechach wczesnopolskich. W porównaniu z ceramiką grupy IV zauważyć można większy udział pojemników wykonanych z masy garncarskiej schudzonej pyłem lub drobnopziarnistym piaskiem.

VI. Naczynia późnośredniowieczne. Do grupy tej należą pojedyncze przykłady zachowanych fragmentarycznie cienkościennych naczyń barwy kremowej. Jest to najmniej licznie reprezentowana grupa, na którą składają się fragmenty kilku płaskich den (w tym 1 ze

śladem odcinania od koła garncarskiego za pomocą drutu bądź sznura) oraz drobne ułamki brzuśców.

VII. Prażnica wczesnośredniowieczna (Ryc. 10).

Wśród najważniejszych znalezisk pozaceramicznych na szczególne wyróżnienie zasługuje, odkryty w wypełniku obiektu 426 (Ryc. 11), depozyt przedmiotów żelaznych, składający się z 9 zabytków: 4 radlic, kroju, 2 sierpów, półkoska i topora (Ryc. 12, 13, 14). Asortyment odsłoniętego w obiekcie 426 w Sadkowie 3 depozytu nie jest przypadkowy. Zespół ten można zaliczyć do grupy znalezisk gromadzących przedmioty o różnej formie, ale jednocześnie zbliżonej funkcji. W jednym obiekcie złożono narzędzia związane bezpośrednio z uprawą roli (radlice i krój) oraz narzędzia wykorzystywane w trakcie sprzętu zbóż (półkoska i 2 sierpy). Funkcjonalnej spójności tego zespołu nie przeczy obecność topora. Nie należy on do typu toporów bojowych, ale posiada formę uniwersalną, pozwalającą zaliczyć go także do narzędzi służących do codziennych zajęć domowych (Ryc. 12:7, 14:5, 5a).

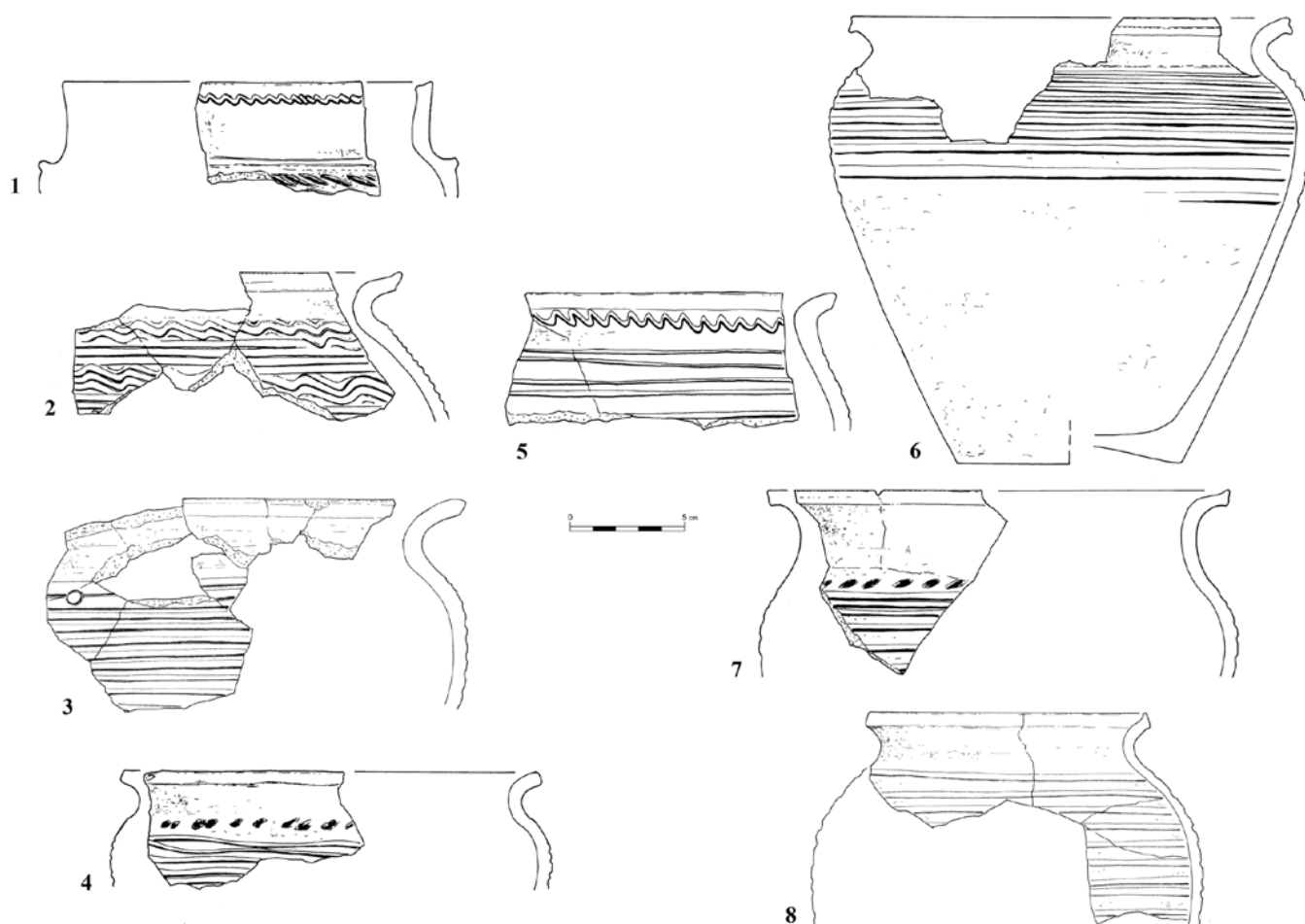

Ryc. 6. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki II grupy techno-stylistycznej: (1-6) obiekt 906; (7) obiekt 1089 (rys. K. Świątek)

Fig. 6. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the 2nd techno-stylistic group: (1-6) object 906; (7) object 1089 (drawing by K. Świątek)

Istotnym problemem jest określenie momentu złożenia depozytu. Trudności z tym związane wynikają z faktu, że żaden z przedmiotów nie należy do grupy wyznaczników chronologicznych, a czas funkcjonowania każdego z narzędzi jest dość długi. Próbę zawężenia ram czasowych omawianego zespołu można podjąć na podstawie bardzo dobrze zachowanego żelězca topora. Posiada ono wąskie, łukowato uformowane ostrze, nieznacznie rozszerzone ku dołowi (słabo zaznaczona broda) oraz długą i wąską szyjkę przechodzącą w tulejkowatą osadę z niewielkimi wąsami. Całkowita długość zabytku wynosi 21,2 cm, waga 1256,0 g (przed konserwacją), szerokość ostrza 7,5 cm, wysokość osady bez wąsów

3,6 cm, z wąsami 5,6 cm, najmniejsza szerokość szyjki 2,6 cm, owalne światło osady posiada średnicę 3,5 cm, obuch zaokrąglony. Okaz z Sadkowa najbardziej zbliżony jest do typu IVe według klasyfikacji A. Nadolskiego (1954; tabl. XVI:5) oraz IVA według podziału zaproponowanego dla materiałów pozyskanych z obrębu reliktyw konstrukcji mostów Jeziora Lednickiego (Tokarski 2000). Badacze wskazują na uniwersalność formy wydzielonego przez siebie typu IV (topór/siekiera). Czas występowania tych toporów zawiera się w przedziale od X do XII stulecia (Nadolski 1954). Dla materiałów z Jeziora Lednickiego został on określony na 2. połowę X-XI/XII wieku (Tokarski 2000). Dodatkowych danych, na podstawie których można podjąć próbę precyzowania chronologii obiektu 426 i tym samym depozytu, dostarcza nam materiał zabytkowy pozyskany z jego stropu. Zespół ceramiczny z obiektu 426 (Ryc. 15) składa się z 116 fragmentów naczyń, których cechy stylistyczno-

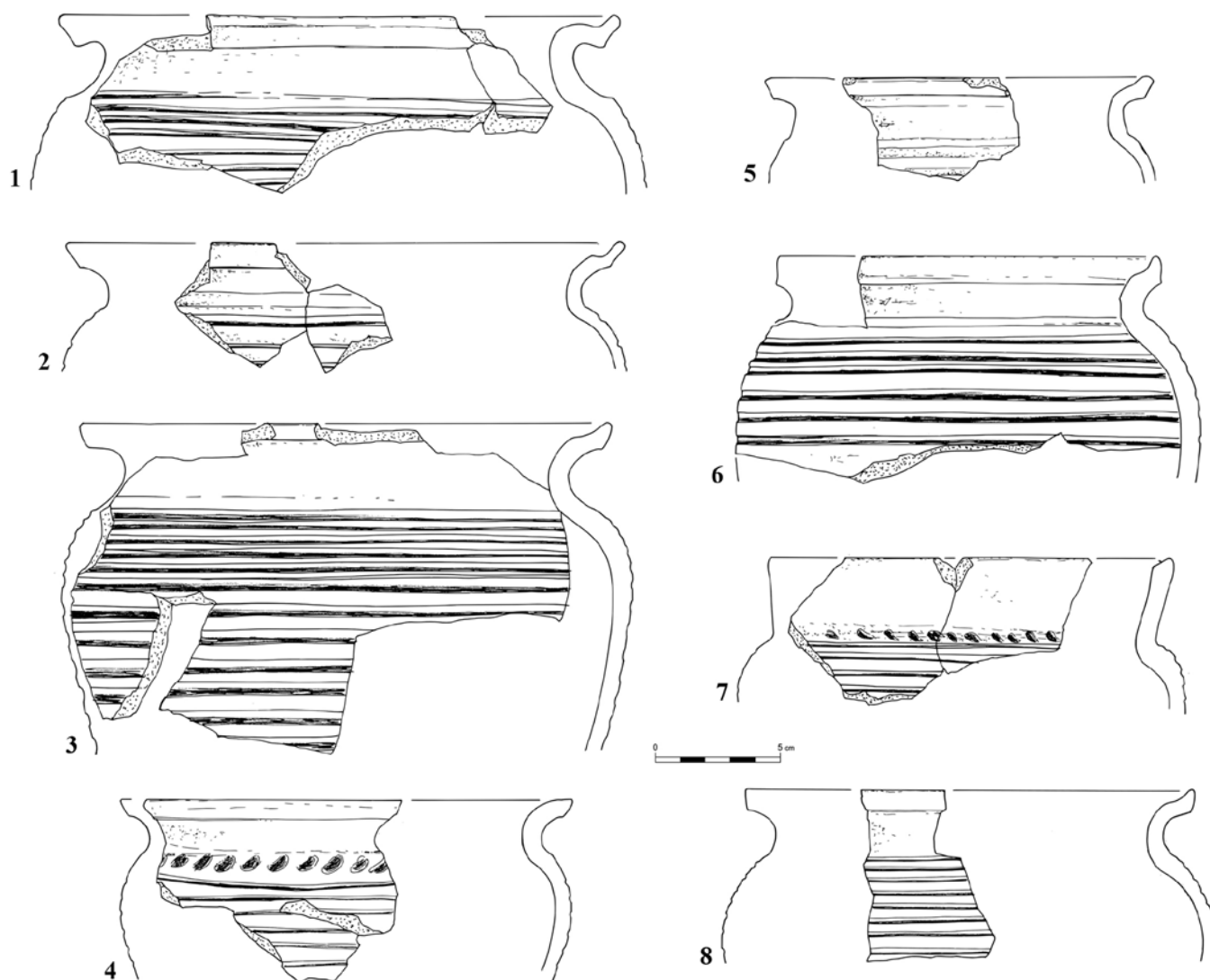
Ryc. 7. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki III grupy techno-stylistycznej: (1) obiekt 2553; (2) obiekt 1547; (3) obiekt 695; (4) obiekt 1089; (5) obiekt 664; (6-8) obiekt 1935 (rys. K. Świątek)

Fig. 7. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the 3rd techno-stylistic group: (1) object 2553; (2) object 1547; (3) object 695; (4) object 1089; (5) object 664; (6-8) object 1935 (drawing by K. Świątek)

technologiczne pozwalają zaliczyć je do całkowicie obtaczanej ceramiki wczesnopolskiej (głównie IV grupa techno-stylistyczna). Receptury mas garncarskich oparto przede wszystkim na drobno- oraz średnioziarnistym tłuczniu i w mniejszym stopniu na domieszce pylistej. Naczynia reprezentują formy garnków bezuchych o esowatej linii profilu, z największą wydętością brzuśca usytuowaną powyżej połowy ich wysokości. Powierzchnie zewnętrzne den są wklęsłe. Wylewy poza jednym wyjątkiem reprezentują formy z profilowaną powierzchnią zewnętrzną oraz wewnętrzną. Podstawowym komponentem wątków ornamentacyjnych jest żłobek spiralny występujący samodzielnie bądź w połączeniu z wieńczącym go fryzem, wykonanym odmienną metodą (np. nakłuwaniem). Znaczna homogeniczność zespołu oraz jednorodność cech diagnostycznych utrudnia dokonanie dokładniejszych ustaleń chronologicznych. Pomimo obecności na pojedynczych fragmentach cech uznawanych za wyznaczniki początkowych faz rozwoju

garncarstwa wczesnopolskiego (Paternoga, Rzeźnik 2004), takich jak obtaczanie twardym narzędziem powierzchni wewnętrznej naczynia (11 fragmentów) czy niemal dwustożkowato uformowany załom brzuśca (1 fragment) oraz przy braku cech progresywnych należałoby uznać opisywany zespół za reprezentatywny dla zunifikowanej produkcji garncarskiej 2. połowy XI i 1. połowy XII wieku. Wziąwszy pod uwagę, że fragmenty ceramiki pochodzą wyłącznie z zasypiskowych partii obiektu, a sam depozyt zalegał na głębokości od 0,5 do 0,7 m (mierząc od stropu obiektu), można wnioskować, że został ukryty wcześniej. Dolną granicę zdeponowania zespołu wyznacza moment pojawienia się toporów datowany, na X stulecie, natomiast za wyznacznik górnej granicy uznano cechy stylistyczno-technologiczne pozyskanego materiału ceramicznego. Z powyższych uwag wynika, że dla depozytu należy przyjąć szerokie ramy chronologiczne; prawdopodobnie został on ukryty pomiędzy schyłkiem X a 1. połową XII stulecia.

Obecnie znamy niewiele depozytów z terenu Polski zawierających wyłącznie narzędzia funkcjonalnie związane z rolnictwem. Z obszaru Śląska takie znalezisko gromadnie zostało odkryte przez badaczy niemieckich w Pępicach, gm. Skarbmierz, pow. Brzeski, a w jego

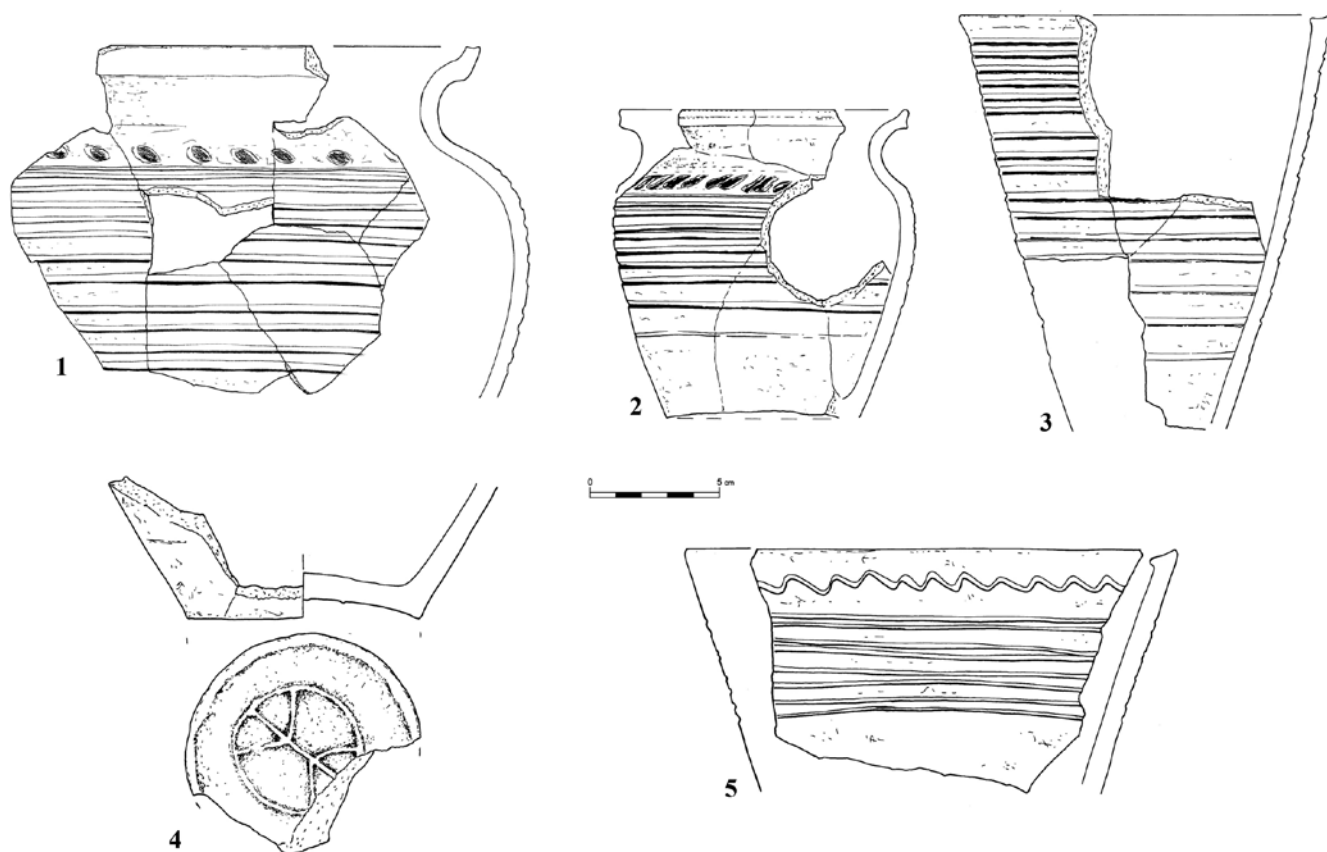

skład wchodziły: 1 krój, 3 sierpy, 2 półkoski i ząb brony. Chronologia znaleziska została określona na V wiek (Nowothing 1939). Kolejny przykład, już spoza obszaru Śląska, to skarb numer 2 z grodziska „Fajka” w Trepczy, stanowisko 2, gm. Sanok, położonego w południowo-zachodniej części Pogórza Dynowskiego. Analiza pozycji stratygraficznej wykazała, że 2 radlice i krój odkryto w 4 linii umocnień warowni, tuż pod współczesną powierzchnią ziemi. Według badacza przedmioty zostały zdeponowane w 2. połowie IX lub w początkach X stulecia (Ginałski 1997). Narzędzia rolnicze często stanowią jeden z elementów znalezisk gromadzących przedmioty o różnej formie i funkcji, które z terenu Polski znamy m.in. z Krakowa-Nowej Huty (Hachulska-Ledwos 1959; 1971), Gilowa II (Jaworski, Paternoga 2002), Starego Książa (Jaworski 1994), Trepczy – skarb 1 (Ginałski 1997). Spoza obszaru naszego kraju liczne depozyty oraz znaleziska pojedyncze, w skład których wchodzi tylko narzędzia rolnicze, jak również narzędzia rolnicze wraz z innymi przedmiotami, znane są z terenu Czech, Moraw i Słowacji (Bartošová 1986) czy ogólnie południowo-wschodniej Europy (Henning 1987).

Ryc. 8. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki IV grupy techno-stylistycznej: (1-8) obiekt 120 (rys. K. Świątek)

Fig. 8. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the 4th techno-stylistic group: (1-8) object 120 (drawing by K. Świątek)

Oprócz powyżej opisanego znaleziska równie interesującym pod względem badawczym jest odsłonięty w jamie 1934 zabytek kościany. Okaz ten to grzebień wielosegmentowy, jednostronny, trójwarstwowy, o znacznej długości, na co wskazują parametry zachowanego fragmentu (Ryc. 16:1). Jego niepełna długość wynosi 20,7 cm, a szerokości 3,2 cm (z sylwetkami zwierząt 4,7 cm), grubość zabytku 1,3 cm. Zachowało się 7 płytek zębatych (brak 2 skrajnych płytek) o grubości 0,3 cm i wyraźnie zróżnicowanej długości od 2 do 3,3 cm. Grubość okładziny o przekroju w kształcie prostokąta z bokiem zewnętrznym wypukłym wynosi 4,5 mm. Poszczególne części grzebienia zostały połączone w całość przy pomocy okrągłych w przekroju nitów o długość 1,3 cm i średnicy 0,3 mm, umieszczonych w otworach o takiej samej średnicy (zachowało się 7 otworów). Miejsce łączenia

Ryc. 9. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki V grupy techno-stylistycznej: (1) obiekt 422; (2) obiekt 1528; (3) obiekt 1547; (4, 5) obiekt 1849 (rys. K. Świątek)

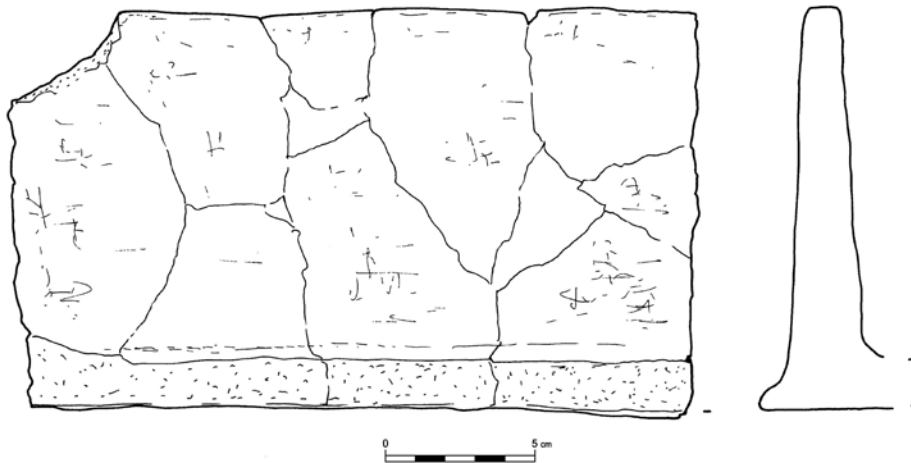
Fig. 9. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the 5th techno-stylistic group: (1) object 422; (2) object 1528; (3) object 1547; (4, 5) object 1849 (drawing by K. Świątek)

plytek zębatach z okładziną było różnorodne. W przypadku płytek z przedstawieniami zwierząt znajdowało się ono w środku, w pozostałych oprócz powyższego rozwiązania zastosowano również zasadę usytuowania nitów na stykach pomiędzy poszczególnymi płytkami.

Odmienność tego okazu, w pewnym sensie unikatowość w stosunku do dotychczas znanej kolekcji grzebieni śląskich, podkreśla obecność wystroju zwierzęcego w postaci motywu ornitologicznego. Ornamentyka okładziny charakteryzuje się podziałem powierzchni na 5 pól, z których 3 pokryte są liniowymi wątkami, a pozostałe są pozbawione zdobnictwa. Pierwsze, największe pole o długości 8,5 cm znajduje się w środkowej partii okładziny. Zostało ono ozdobione krzyżującymi się, skośnymi żłobkami tworzącymi rodzaj krateczki. Z obydwu stron motyw ten został ograniczony przez pionowe żłobki, które jednocześnie wyznaczają początek 2 kolejnych pól, całkowicie pozbawionych ornamentyki, o nierównej długości od 5,3 cm do ponad 5,5 cm. Kolejne 2 skrajne pola prawdopodobnie pokrywał identyczny motyw pionowych żłobków, na co wskazuje częściowo

zachowany skrajny fragment okładziny. W klasyfikacji zaproponowanej przez E. Cnotliwego grzebienie zdobione stylizowanymi głowami zwierzęcymi usytuowanymi w środkowej partii, powyżej okładziny, należą do grupy IB, typu VII, odmiany 9b (Cnotliwy 1973, 136). Trzeba jednak podkreślić, że posiadają one również profilowane płytki skrajne, które w przypadku grzebienia z Sadkowa nie są zachowane. Grzebienie z wystrojem zwierzęcym na terenie Pomorza są datowane na przedział czasowy od końca X do XII wieku. Najbliższa analogia pod względem przedstawień zwierzęcych do opisanego powyżej grzebienia znajduje się na ziemiach polskich w Brześciu Kujawskim (Jażdżewski 1937; Żak 1955).

Fragment drugiego grzebienia z wystrojem zwierzęcym pochodzi z obiektu 1526 (Ryc. 16:2). Jest to skrajna płytka grzebienia, prawdopodobnie również wielosegmentowego, jednostronnego, trójwarstwowego, z wystającymi ponad okładzinę motywami zdobniczymi na płytkach skrajnych. Zachowana długość płytki wynosi 3,8 cm, wysokość bez przedstawień 3,2 cm, z przedstawieniami 4,1 cm, grubość 0,2 cm. W środku płytki, mierząc od obu krawędzi, umieszczono okrągły w przekroju otwór na nit o średnicy 2,5 mm. Bok płytki został pionowo ścięty, a w górnej partii wyprofilowany na kształt schematycznie przedstawionej głowy konia. Zachowany fragment pozwala stwierdzić, że pod względem typologicznym należy on do tej samej grupy

Ryc. 10. Sadek, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Fragment prężnicy z obiektu 1540 (rys. K. Świątek)

Fig. 10. Sadek, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A fragment of a baking pan from the object 1540 (drawing by K. Świątek)

IB, typu VII i odmiany 9, co powyżej opisany grzebień z przedstawieniami zwierzęcymi, brak natomiast możliwości określenia pododmiany (Cnotliwy 1973, 136). Podobnie profilowane płytki skrajne, dodatkowo zdobione ornamentem w postaci koncentrycznych kółek, odkryto w Poznaniu na stanowisku Wieżowa (Hilczerówna 1962, 306, ryc. 5b).

Dotychczas z obszaru Śląska był znany tylko 1 grzebień posiadający przedstawienia zwierzęce znajdujące się na płytkach skrajnych. Został on odsłonięty w nawarstwieniach grodu wrocławskiego, w warstwie R datowanej na przełom X i XI wieku (Jaworski 1990). Przez K. Jaworskiego został on zaliczony do grupy IB, typu VII, odmiany 9c według klasyfikacji E. Cnotliwego, czyli do odmiany pozbawionej ornamentyki zwierzęcej na wystających płytkach wewnętrznych. Być może w tę klasyfikację wpisuje się płytka zębata odsłonięta w obiekcie 1526?

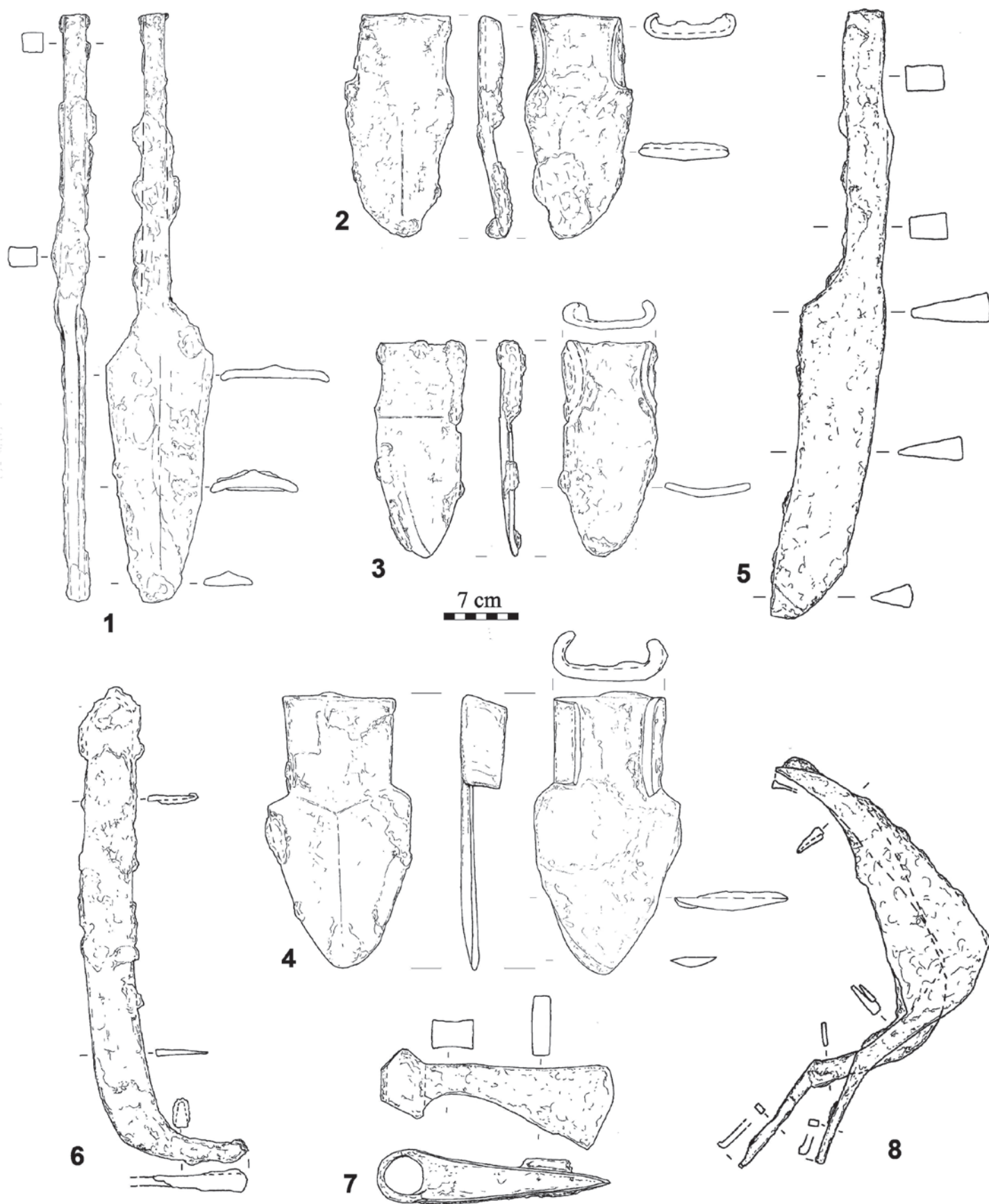
Do rzadkich znalezisk odkrywanych w obrębie pozostałości zabudowań wsi należą przedmioty określane jako przybory kupieckie. Do tej kategorii zabytków

niewątpliwie można zaliczyć fragmenty brązowej wagi szalkowej (Ryc. 17), zalegające w stropie zasypiska (na głębokości 0-0,1 m) obiektu 1849, usytuowanego na arze 6rh/D w południowo-zachodniej partii stanowiska. Odsłonięte części wagi to imadefko, które uległo załamaniu i zachowało się w 2 kawałkach oraz beleczka. Zachowane fragmenty imadefka mają długość 4,5 i 4,3 cm. W przekroju poprzecznym są one prostokątne, o maksymalnej szerokości 4 mm, mierzonej w miejscu występowania otworów na nit służący do połączenia z beleczkami (średnica otworu 1 mm). Beleczkę o długości 6,7 cm (wraz zachowaną fragmentarycznie częścią środkową, mechanizmem składającym wagę) wykonano z brązowej sztabki o okrągłym przekroju i średnicy 3 mm. Dodatkowo zaopatrzone ją w profilowania. Na końcu beleczki, w miejscu, w którym przechodzi ona w uszko/zaczep służące do zamocowania łańcuszków podtrzymujących szalkę, znajdował się niewielki, czworokątny karb o grubości około 1 mm, bezpośrednio przylegający do czworokątnego zgrubienia o długości 8

Ryc. 11. Sadek, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Depozyt przedmiotów żelaznych z obiektu 426 (fot. D. Moroz)

Fig. 11. Sadek, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A deposit of iron items from the object 426 (photo by D. Moroz)

Ryc. 12. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Depozyt przedmiotów żelaznych z obiektu 426: (1) radlica łopatkowa; (2-4) radlice tulejowe; (5) krój; (6) półkosek; (7) topór; (8) sierpy (rys. K. Świątek)

Fig. 12. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A deposit of iron items from the object 426: (1) blade-type coulter of an ard; (2-4) socket-type coulters of ards; (5) coulter of a plough; (6) crude sickle; (7) axe; (8) sickles (drawing by K. Świątek)

Ryc. 13. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Depozyt przedmiotów żelaznych z obiektu 426: (1-3a) radlice z tulejką; (4-4a) radlica łopatkowa (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 13. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A deposit of iron items from the object 426: (1-3a) coulters of ards with a socket; (4-4a) blade-type coulter of an ard (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

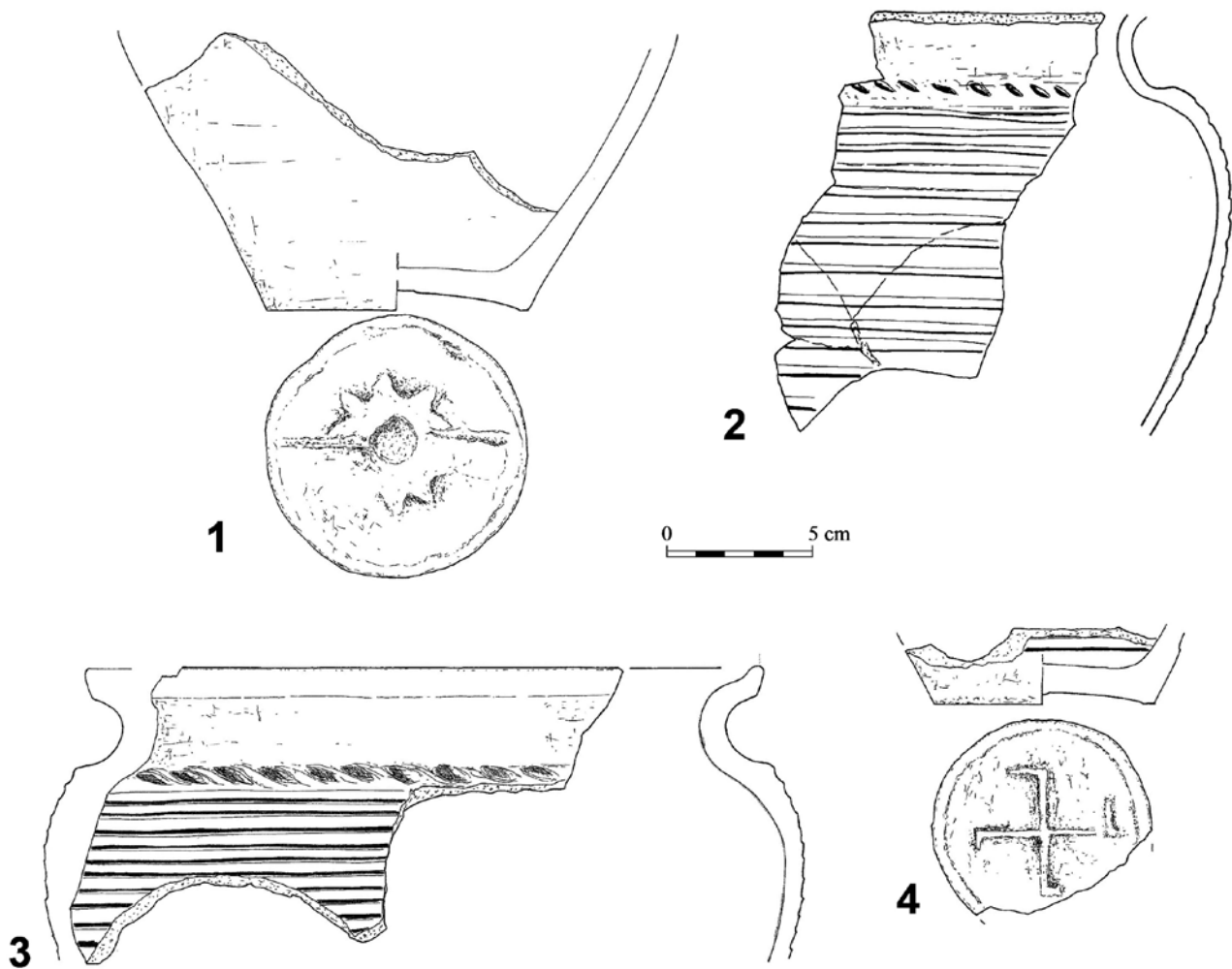
Ryc. 14. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Depozyt przedmiotów żelaznych z obiektu 426: (1) krój; (2) półkocek; (3-4) sierpy; (5-5a) topór (fot. I. Dolata-Daszkiwicz)

Fig. 14. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A deposit of iron items from the object 426: (1) coulter of a plough; (2) crude sickle; (3-4) sickles; (5-5a) axe (photo by I. Dolata-Daszkiwicz)

mm i szerokości 4 mm. Zgrubienie to zostało uformowane na kształt prostopadłościanu o ściętych narożach, co w rezultacie dało 4 romboidalne płaszczyzny. W odległości około 3 cm od niego uformowano drugie, nieco większe kostkowe zgrubienie o długości 8 mm i szerokości 5 mm, także o ściętych narożach i 4 romboidalnych płaszczyznach. Na powierzchniach mniejszych i większych kostkowych zgrubień jest widoczne znakowanie, składające się z 2 przecinających się linii złożonych z kółek. W obrębie linii dłuższej wystąpiło 6 kółek, w ramach linii krótszej 3 kółka.

Odsłonięte w obiekcie 1849 fragmenty wagi szalkowej nie mieszczą się w typologii zaproponowanej przez K. Wachowskiego (1974, 187, ryc. 11). Wśród znanych z terenu Polski wag szalkowych brak okazów z beleczkami zaopatrzonymi zarówno w 2 kostkowe zgrubienia, jak i pojedynczy karb usytuowany pomiędzy zgrubieniem a samym zakończeniem beleczki.

Zaprezentowane powyżej przykłady zabytków wydzielonych odsłoniętych w nawarstwieniach osady w Sadkowie 3 nie wyczerpują całości pozyskanego materiału źródłowego. Wśród przedmiotów wykonanych z żelaza należy wymienić czekan, ostrogę, sprzączkę, 2 grotty, 2 sierpy, 5 noży. Odkryto również przęśliki i narzędzia wykonane z kości. W kontekście zabytków wydzielonych i omówionych powyżej przykładów obiektów warto wspomnieć o poczynionej obserwacji dotyczącej rozplanowania zabudowy osady. Jak już wspomniano na początku artykułu, we wczesnym

Ryc. 15. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybrane fragmenty naczyń z obiektu 426 (rys. K. Świątek)

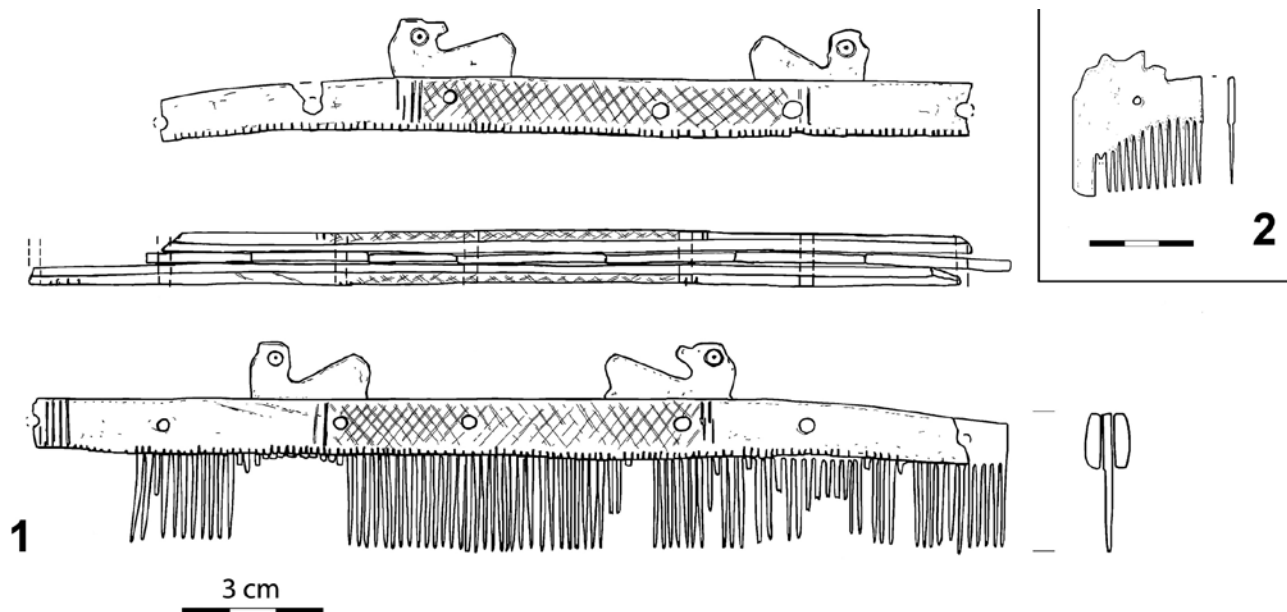
Fig. 15. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Selected fragments of vessels from the object 426 (drawing by K. Świątek)

średniowieczu intensywniej była użytkowana zachodnia partia badanego obszaru. W wewnętrznym rozplanowaniu osady rysują się skupiska obiektów oddzielone od kolejnych wolnymi, pozbawionymi śladów osadnictwa obszarami. Na uwagę zasługuje zwłaszcza jedno z nich, usytuowane na powierzchni arów 59f, 60-62f (Ryc. 18). Istotny jest fakt obecności w 3 obiektach, zlokalizowanych w tym skupisku, oprócz materiału masowego ceramiki i kości również zabytków wykonanych z żelaza i kości. Na pierwszym miejscu wśród nich plasuje się obiekt 426, w którym odkryto depozyt narzędzi żelaznych. W skupisku tym znajduje się również obiekt 1934, zawierający grzebień z wystrojem zwierzęcym, fragment kościanej łyżwy, żelazną obręcz pochodzącą prawdopodobnie z drewnianego wiadra klepkowego i fragment żelaznego przedmiotu o nieokreślonej funkcji. Natomiast w obiekcie 1935 odsłonięto kamień żarnowy, 2 fragmenty poroża ze śladami cięcia oraz narzędzie kościane służące do wykonywania otworów w skórze. W sąsiedztwie tego skupiska znajdował się jeszcze obiekt 1849, również o znacznej liczbie fragmentów ceramiki (189) i kości (55) oraz zawierający także 4 zabytki żelazne, w tym fragment wagi szalkowej.

Biorąc pod uwagę wyniki analiz dendrochronologicznych oraz podział materiału ceramicznego na grupy techno-stylistyczne, wydzielono 6 faz użytkowania stanowiska Sadków 3 w średniowieczu:

Etap pierwszy – charakteryzuje się obecnością w zespołach naczyń grupy I z niewielką domieszką pojemników grupy II. Dolną granicę chronologiczną wyznacza moment ścięcia drzewa użytego do budowy studni oznaczonej numerem 1421 – około 670 r. AD. Koniec niniejszego etapu wyznaczono orientacyjnie na połowę VIII wieku.

Etap drugi – dominują naczynia II grupy techno-stylistycznej. Biorąc pod uwagę progres w wytwórczości garncarskiej, którego efektem są pojemniki wspomnianej grupy, wnosić można o ich czasowym następstwie względem naczyń I grupy. Stąd dolną granicę chronologiczną omawianego etapu wyznacza czas około połowy VIII wieku. Brak w zespołach naczyń grupy II elementów progresywnych, typowych dla ceramiki

Ryc. 16. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Kościane grzebienie: (a) obiekt 1934; (b) obiekt 1526 (rys. K. Świątek)

Fig. 16. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Bone combs: (a) object 1934; (b) object 1526 (drawing by K. Świątek)

produkowanej od schyłku IX wieku wskazuje, że drugi etap średniowiecznego osadnictwa na stanowisku Sadków 3 trwać mógł do 3. ćwierci IX wieku. Pomędzy niniejszym etapem a kolejnym mamy na omawianym stanowisku najprawdopodobniej do czynienia z hiatusem osadniczym.

Etap trzeci, w którym dominują naczynia grupy III. Etap ten związany jest z pojawieniem się na opisywanym stanowisku garncarstwa typowego dla wczesnego państwa Piastów, co nastąpić mogło u schyłku X lub na początku XI wieku. Obecność pojemników wykonanych w starszej tradycji świadczyć może o przeżywaniu się rozwiązań warsztatowych z okresu plemiennego.

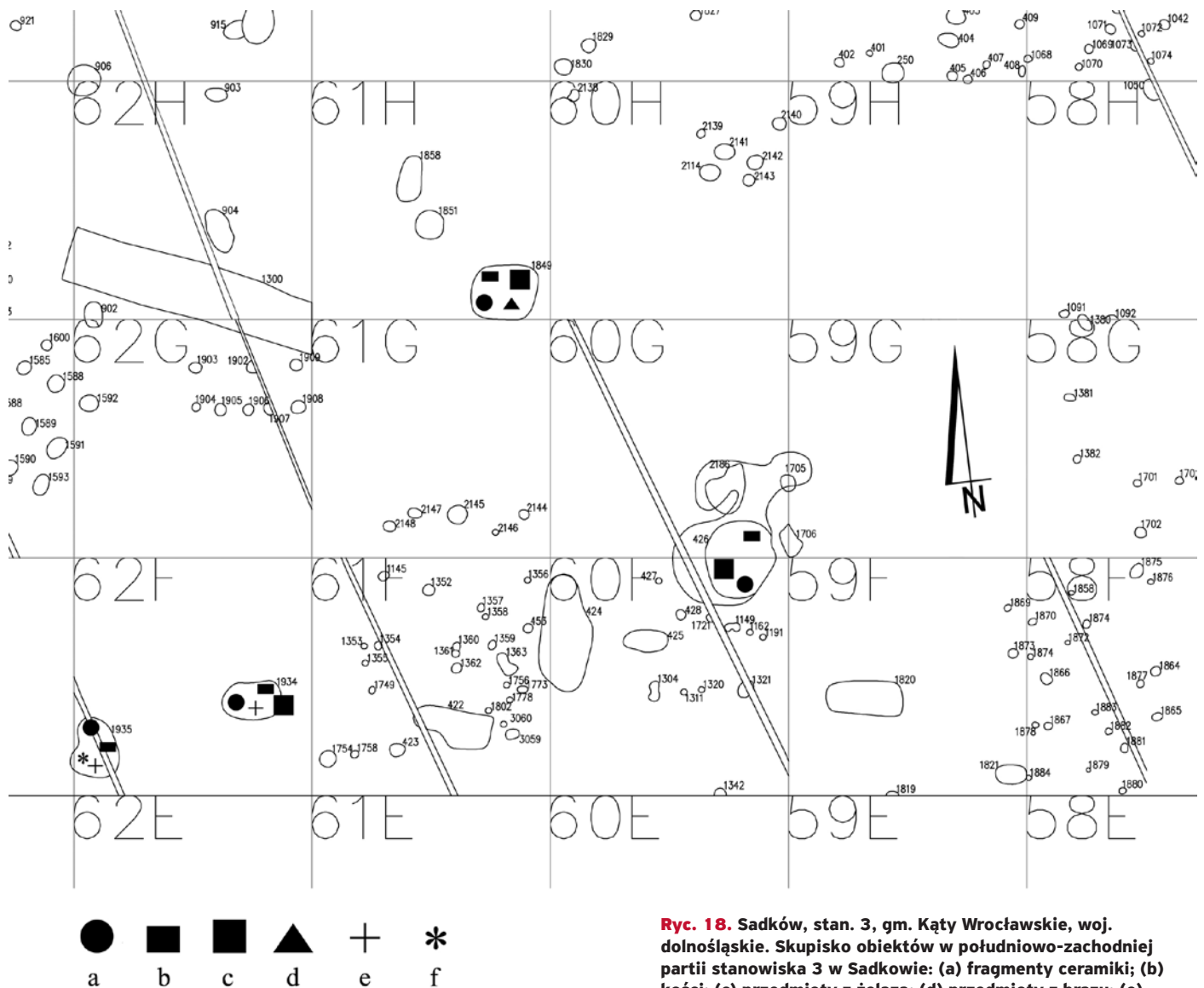
Etap czwarty – rozwinięte, zunifikowane garncarstwo wczesnopolskie, reprezentowane przez naczynia grupy IV. Początek tego etapu przypada na czas około połowy XI wieku, a schyłek na mniej więcej połowę XII wieku.

Etap piąty – schyłkowa faza ceramiki wczesnopolskiej, przejawiająca się produkcją naczyń grupy V. Jej początek wyznacza pojawienie się nowych elementów w postaci pucharów oraz form płaskodennych, co miało miejsce najprawdopodobniej w 2. połowie XII wieku. Brak w obrębie materiału zabytkowego tej fazy elementów związanych z garncarstwem napływowym oraz form typowych dla XIII-wiecznych warsztatów wrocławskich (por. Rzeźnik 1998, 221-226) utrudnia ustalenie jej górnej granicy chronologicznej. Należałoby jednakże przyjąć, że koniec niniejszego etapu, a tym samym kres funkcjonowania średniowiecznej osady na stanowisku 3 w Sadkowie miał miejsce być może w 1. połowie XIII wieku.

Ryc. 17. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Brązowa waga szalkowa z obiektu 1849 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 17. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A bronze pan scales from the object 1849 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 18. Sadek, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Skupisko obiektów w południowo-zachodniej partii stanowiska 3 w Sadeku: (a) fragmenty ceramiki; (b) kości; (c) przedmioty z żelaza; (d) przedmioty z brązu; (e) przedmioty kościane; (f) kamień żarnowy

Fig. 18. Sadek, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A concentration of objects in the south-western part of the site 3 in Sadek: (a) fragments of ceramics; (b) bones; (c) iron items; (d) bronze items; (e) bone items; (f) quern-stone

Etap szósty – okres późnego średniowiecza, związany z brakiem stałego osadnictwa na stanowisku Sadek 3. Świadectwem penetracji opisywanego obszaru są pojedyncze fragmenty naczyń wykonanych w technologii późnośredniowiecznej.

O istotnym znaczeniu omawianej osady w strukturach osadniczych wczesnośredniowiecznej prowincji śląskiej świadczą znalezione tam unikatowe wyroby. Ludność zamieszkująca osadę w Sadeku w ramach działalności przydomowej wyrabiała proste przedmioty z kości i poroża, wyroby ze skóry, a także zajmowała się przędzalnictwem i tkactwem. Obecność rotacyjnego kamienia żarnowego w jamie 1935, fragmentów prężnicy w obiekcie 1540 oraz narzędzi rolniczych potwierdza także typową działalność związaną z uprawą roli i przetwórstwem pożywienia. Zróżnicowany morfologicznie i funkcjonalnie zbiór narzędzi rolniczych odsłonięty w obiekcie 426 dowodzi dobrej znajomości technik uprawy ziemi.

Pozyskany materiał źródłowy wskazuje ponadto na zróżnicowanie majątkowe mieszkańców wczesnośredniowiecznego Sadeka. O prestiżu części społeczności świadczy wspomniany depozyt żelaznych narzędzi, które oprócz niezaprzeczalnych walorów techniczno-użytkowych posiadały dla właściciela również dość znaczną wartość materialną, bowiem łączna waga narzędzi wynosiła około 12 kg. Ludność z Sadeka w sposób bezpośredni lub pośredni kontaktowała się z ośrodkami pomorskimi, specjalizującymi się w produkcji luksusowych grzebieni w wystrojem zwierzęcym. Kolejną grupą zabytków potwierdzającą wyższą niż tylko chłopską kondycję społeczną mieszkańców wsi jest zbiór militariów i elementów wyposażenia jeźdźca. Biorąc pod

uwagę ich stosunkowo liczne występowanie, mogą one wskazywać na obecność w lokalnej społeczności przedstawiciela lub przedstawicieli warstwy zbrojnej, być może trudniących się doraźnie również kupiectwem, którzy w realiach XII i początków XIII stulecia mogli zamieszkiwać także osady wiejskie. Funkcjonowanie tej grupy społecznej w obrębie wiejskich struktur osadniczych w 2. połowie XII wieku i w kolejnym stuleciu potwierdzają zarówno źródła pisane – Księga henrykowska (Księga, wydanie 1991), jak również wyniki badań nad osadnictwem wiejskim prowadzone przez badaczy z Czech. Te ostanie wskazują także na trudności z jednoznacznym rozróżnieniem zagród należących do

drobnego rycerstwa od gospodarstw ludności typowo rolniczej (Klápště 1991; 1994; 2005).

Przeprowadzona analiza osadnictwa na stanowisku Sadków 3 w znacznym stopniu wzbogaciła naszą wiedzę dotyczącą początków zasiedlenia terenów położonych na południe od Wrocławia we wczesnym średniowieczu. Do dotychczas znanych stanowisk: w Nowej Wsi Wrocławskiej, stanowisko 7 (Kendelewicz *et al.* 2011) i Polwicy, stanowisko 4 (Dobrakowski *et al.* 2001), gromadzących ślady osadnictwa datowane na starsze fazy wczesnego średniowiecza (głównie 4. ćwierć VII i 1. połowa VIII wieku), dołączyła również osada w Sadkowie.

Bibliografia

- Bartošková A. 1986. *Slovanské depoty železných předmětů v Československu*. Praha.
- Buko A. 1979. Problemy analizy opisowej wyrobów garncarskich zachowanych fragmentarycznie. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 27 (2), 187-207.
- Buko A. 1990. *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław.
- Cnotliwy E. 1973. *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Dobrakowski M., Domańska J., Lodowski J., Noworyta E., Romanow K. 2001. Wstępne sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych na stanowiskach: Polwica 4 i 5 oraz Skrzybnik 8, gm. Domaniów, woj. dolnośląskie, przy budowie autostrady A-4. W: Z. Bukowski (red.), *Raport 1996-1999. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrady w Polsce za lata 1996-1999* (= *Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych. Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 130-185.
- Ginalski J. 1997. Wczesnośredniowieczne depozyty przedmiotów żelaznych z grodziska „Fajka” w Trepczy koło Sanoka. *Studia Archeologiczne* 49, 221-239.
- Hachulska-Ledwos R. 1959. Wczesnośredniowieczny skarb żelazny z Mogiły, pow. Kraków. *Wiadomości Archeologiczne* 26, 251-260.
- Hachulska-Ledwos R. 1971. *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile. Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 3. Kraków.
- Henning J. 1987. *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter*. Berlin.
- Hilczerońska Z. 1962. Wczesnośredniowieczne grzebienie zdobione motywami zwierzęcymi z ziem polskich. *Slavia Antiqua* 9, 301-327.
- Jaworski K. 1990. *Wyroby z kości i poroża w kulturze wczesnośredniowiecznego Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu*. Wrocław.
- Jaworski K. 1994. Wczesno- i późnośredniowieczne założenie obronne w Starym Książu na Pogórzu Walbrzyskim. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 35, 511-527.
- Jaworski K., Paternoga M. 2002. Grodzisko z przełomu IX i X wieku w Gilowie koło Niemczy. Badania w 2001 roku. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 44, 279-290.
- Jażdżewski K. 1937. Interesujące zabytki z czasów piastowskich na Kujawach. *Z otchłani wieków* 12, 126-132.
- Kaźmierczyk J. 1970. *Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu* 2. Wrocław.
- Kendelewicz T., Nowaczyk K., Waniek W. 2011. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowiskach 4, 7, 8, 9 w Nowej Wsi Wrocławskiej, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie, w 2005 roku. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2005-2006*. Warszawa, 287-312.
- Klápště J. 1991. Wybrane zagadnienia schyłku wczesnośredniowiecznego okresu w Czechach północno-zachodnich. *Studia Lednickie* 3, 101-106.
- Klápště J. 1994. Změna středověká transformace a jej předpoklady. W: J. Fridrich, J. Klápště (red.), *Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993, Památky archeologické – Supplementum* 2, 9-59.
- Klápště J. 2005. *Praměna Českých zemí ve středověku*. Praha.
- Kondracki J. 1998. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Krąpiec M. 2010. *Wyniki analiz dendrochronologicznych próbek drewna z badań ratowniczych prowadzonych w Sadkowie na stan. 3* (maszynopis w archiwum IAE PAN we Wrocławiu). Kraków.
- Księga. 1991. *Liber Foundationis Claustris Sancte Marie Virginis in Heinrichow*.

- Nadolski A. 1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź.
- Nowothnig W. 1939. Germanische Ackergeräte in Schlesien. *Altschlesien* 8, 93-103.
- Paternoga M., Rzeźnik P. 2004. Ogólna charakterystyka i chronologia naczyń ceramicznych. W: K. Bykowski, M. i P. Konczewscy, Cz. Lasota, M. Paternoga, J. Piekalski, P. Rzeźnik, Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przy ul. Kapitulnej 4 na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 46, 142-147.
- Rzeźnik P. 1995. *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X-XI wieku*. Poznań.
- Rzeźnik P. 1998. Lokalne i ponadregionalne akcenty przemian ceramiki w XIII-wiecznym Wrocławiu. *Mediaevalia Archaeologica* 1, 125-136.
- Sadowski K. 2009. *Analiza geomorfologiczna otoczenia stanowiska archeologicznego Sadków nr 3* (maszynopis w archiwum IAE PAN we Wrocławiu). Wrocław.
- Tokarski W. 2000. Militaria – broń miotająca, obuchowa i drzewcowa oraz elementy rzędu końskiego i oporzędzenia jeździeckiego. W: Z. Kurnatowska (red.), *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim 1. Mosty traktu gnieźnieńskiego*. Lednica–Toruń, 77-104.
- Wachowski K. 1974. Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym. *Przegląd Archeologiczny* 22, 173-207.
- Walczak W. 1970. *Obszar przedсудиński*. Warszawa.
- Żak J. 1955. Grzebień z wystrojem zwierzęcym z ziem polskich i zachodniosłowiańskich. *Wiadomości Archeologiczne* 22, 180-185.

Summary

Justyna Kolenda, Krystian Chrzan

The early medieval settlement at the site 3 in Sadków, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Research on the A-4 motorway construction route in 2005-2009

At the site 3 in Sadków (AZP 81-26/14), Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship, remains of buildings of the settlement dated at the Early Middle Ages occurred with varied intensity in the entire area covered by excavation works. However, their primary part was concentrated in the western section of the examined area. The historic material associated with this time interval occurred in 130 objects, either independently or together with the material of other cultures. As a result of the performed analysis, 100 pits were recognised as objects with an early medieval chronology. Among them, residential & storage buildings, equipment used for food processing (hearths and furnaces), storage hollows and wells were distinguished. Only 1 object uncovered at the site 3 in Sadków – a lime kiln – can be classified as a kind of production equipment. In Sadków, as in the case of the majority of open settlements situated in areas used for farming purposes in modern times, objects with an indefinite function were a large group accounting for 50% of all objects.

During the exploration of remains of buildings of the settlement in Sadków, 3 wells dated at the aforementioned chronological interval – the object 1421, the object 1422 and the object 2555 – were uncovered. The first two of them deserve special attention. Their common characteristics are the construction of rings, the material used for their construction (oak wood) and their identical depth amounting to 2.46 m. Both devices were separated at a distance of approx. 10 m. The date obtained from wood samples suggests that the trees used for building the wells 1421 and 1422 were felled around 670 AD and after 678 AD, respectively. The well marked with 2555 turned out to be slightly younger, because the oak ring was built from a tree felled after 731 AD.

Ceramic vessels form the largest group of historic materials with an early medieval chronology obtained at the site 3

in Sadków. These are over 5,200 fragments of vessels, within which 7 stylistic-technological groups were distinguished:

- I. unornamented vessels with the most archaic characteristics, made without the use of a jolley;
- II. vessels moulded on a jolley, reeled to the recess of the belly, usually unornamented. They are characterised by a higher production standard than in the case of containers from the 1st group;
- III. early Polish vessels that are fully or – in some individual cases – partly shaped;
- IV. fully shaped vessels representing developed early Polish pottery;
- V. vessels representing the last phases of typical early Polish pottery. Characteristic components of this group are cups of varieties 1/4 and the presence of flat-bottomed vessels;
- VI. vessels in cream colour with characteristics of the late medieval period;
- VII. the early medieval baking pan.

Among the early medieval materials the most interesting object is the pit 426, in which a deposit of iron items consisting of 9 monuments: 4 coulters of ards, 1 coulters of a plough, 2 sickles, 1 crude sickle and 1 axe. The assortment of this deposit is not accidental. This set can be classified in the group of discovered items that have various forms, but similar functions. In one object, tools used directly for ploughing (coulters) and tools used for harvesting (1 crude sickle and 2 sickles) were deposited. The functional coherence of this set is not disturbed by the presence of the axe. The latter is not a type of combat axe, but has a universal form that allows us to regard it as a tool used for everyday household duties, too. On the basis of morphological characteristics of the axe and the stylistic-technological characteristics of ceramic ware located in the ceiling of the object, we can assume that the deposit may have been hidden between the late 10th century and the middle of the 12th century.

Apart from the artefact described above, equally interesting from researchers' perspective are two bone combs uncovered in pits 1934 and 1526. According to the classification proposed by E. Cnotliwy, the first of them was classified in the group IB,

type VII, variety 9b. The fragment of the second comb allows us to state that it belongs typologically to the same group IB, type VII, variety 9, but it is not possible to determine the sub-variety.

Among rare artefacts found in the area of remains of village buildings there are objects specified as merchants' utensils. This category of monuments certainly includes fragments of a bronze pan scales located in the ceiling of the fill of the object

1849 situated on the are 61h/D in the south-western part of the site. The uncovered parts of the scales are the preserved 2 pieces of a cracked vice and a bar. On the basis of dendrodates and obtained ceramic material, it was determined that the early medieval settlement at the site 3 in Sadków had functioned from ca 670 AD to the 1st half of the 13th century, with a break lasting probably from the 4th quarter of the 9th century to the late 10th century.

■